

Ярослав ЧАЙКОВСЬКИЙ,
Галина КОБЕРНЮК

АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛ ФОРМУВАННЯ ОБОРОТНИХ КОШТІВ

Розвиток ринкових відносин супроводжується суттєвими зрушеннями в складі і структурі джерел формування оборотних коштів. Одним із головних показників, що характеризує фінансову стійкість підприємств, є величина власного капіталу (власних коштів). Ця, притаманна ринковим відносинам, категорія, що замінила традиційне поняття «джерела власних коштів підприємства», дозволяє, на нашу думку, чіткіше розмежувати внутрішні джерела фінансування діяльності підприємства від зовнішніх джерел, які залучають в оборот, у формі банківських кредитів, короткотермінових і довготермінових позик інших юридичних і фізичних осіб, різного роду кредиторської заборгованості.

Власні кошти відіграють головну роль в організації кругообігу фондів, тому що підприємства, які працюють на основі комерційного розрахунку, повинні володіти певною майновою та оперативною самостійністю, щоби вести справу рентабельно і нести відповідальність за рішення, які приймають.

Власний капітал підприємства включає різні за економічним змістом, принципами формування і використання джерела фінансових ресурсів, основними серед яких є: статутний фонд (капітал), нерозподілений прибуток, спеціальні фонди і цільове фінансування, резервний фонд, який утворюється з прибутку відповідно до статутних документів.

До недавнього часу статутний фонд будь-якого державного підприємства характеризував величину закріплених за ним основних і оборотних коштів. Всяке надходження чи вибуття основних засобів, а також зміни їх зносу тоді супроводжували записами про збільшення чи зменшення статутного фонду. Головним джерелом поповнення статутного фонду був прибуток, а в окремих випадках залучали й асигнування з бюджету.

Із переходом до ринку і створенням підприємств різних правових форм (акціонерних товариств відкритого, закритого типів, товариств з обмеженою відповідальністю та ін.) статутний капітал становить об'єднання вкладів підприємств у його майно в грошовому виразі у розмірах, що визначені статутними документами з метою здійснення господарської діяльності.

Статутний капітал належить до найстійкішої частини власного капіталу підприємства. Його величина, як правило, не підлягає змінам протягом року на підприємствах, що не змінили своєї форми власності. За операціями передачі чи прийому частини підприємств вони повинні бути відображені у статутному фонді двох сторін в однаковому узгодженому порядку. Однак у деяких передбачених законодавством випадках допускають збільшення чи зменшення статутного капіталу (фонду). Зокрема, в акціонерних товариствах поповнення статутного фонду (капіталу) можливе шляхом випуску нових акцій чи підвищення номінальної вартості раніше випущених, зменшення ж його можливо у випадках викупу частини акцій у їх тримачів (з метою, наприклад, анулювання) чи при зниженні номінальної вартості акцій. При цьому слід мати на увазі, що чинним у світовій практиці законодавством заборонений випуск акцій для покриття збитків підприємств. За результатами розгляду річного звіту загальними зборами власників чи іншим вищим органом підприємства може бути прийняте рішення про збільшення статутного капіталу. По суті, статутний капітал будь-якого підприємства, створеного у формі акціонерного товариства, поділений на певне число акцій. Тому з точки зору фінансового контролю за правильним нарахуванням і розміром дивідендів важливе значення має організація аналітичного обліку щодо кожного тримача акцій з виділенням привілейованих і простих. Доцільність такого виділення викликана тим, що привілейовані акції (на відміну від звичайних) гарантують їх власникам отримання дивідендів у фіксованих відсотках від номінальної вартості акцій, незалежно від фінансових результатів господарської діяльності підприємства.

Чинне законодавство надає підприємствам (незалежно від різноманітності форм власності) право оперативного маневрувати прибутком, який надходить у їх розпорядження, за результатами господарської діяльності після нарахування податкових платежів у бюджет. У періодичній звітності підприємств балансовий прибуток і його використання відображають у першому розділі пасиву балансу розгорнуто: прибуток звітного року, використання прибутку звітного року і нерозподілений прибуток звітного року. Останній визначають як різницю між двома попередніми показниками. Необхідно відзначити, що діюча методика формування показника «нерозподілений прибуток звітного року» (в річному бухгалтерському балансі показники «Прибуток звітного року»,

«Використання прибутку звітного року» закривають, і залишок коштів переносять на «Нерозподілений прибуток минулих років») дозволяє зробити висновок, що цей показник протягом року характеризує частину власного капіталу підприємства, що є тимчасовим джерелом фінансування за рахунок прибутку від певних напрямків поточної діяльності підприємства. Чіткіший характер ця невід'ємна частина власного капіталу підприємства набуває після реформації балансу на основі рішення загальних зборів інвесторів (акціонерів в акціонерних товариствах чи учасників у товариствах з обмеженою відповідальністю) або уповноваженого ними органу управління про кінцевий розподіл прибутку звітного року, який може бути спрямований на виплату дивідендів, поповнення резервного (страхового) фонду, статутного фонду чи на фінансування фондів економічного стимулювання. Залишену частину нерозподіленого прибутку переносять у статтю «Нерозподілений прибуток минулих років».

Слід підкреслити, що до недавнього часу такої статті в балансах підприємств не було, оскільки весь прибуток звітного року розподіляли в статутному порядку, а вільну його частину приєднували при реформації балансу до статутного фонду. З розвитком ринкових відносин нерозподілений прибуток минулих років стає стійкою, довготривалою функціонуючою додатковою частиною власного капіталу підприємства.

У спеціальних фондах акумулюється значна частина власного капіталу підприємства, зарезервована чи спрямована на утворення джерел фінансування затрат на створення нового майна підприємства виробничого призначення і соціальної інфраструктури, а також на потреби соціального розвитку і матеріального заохочення працівників. Основним джерелом формування фондів спеціального призначення служить частина прибутку, яка залишилась у розпорядженні підприємства, якщо утворення таких фондів передбачено статутними документами. Кошти цільового фінансування, як правило, відображають кошти з бюджету і позабюджетних фондів. Тут йдеться лише про ті джерела зовнішнього фінансування, що мають, як правило, довготерміновий характер. Надходячи ззовні для фінансового забезпечення визначених потреб підприємства, ці джерела при дотриманні певних умов згодом стають обмеженою частиною власного капіталу підприємства.

Резервний фонд включає ту частину власного капіталу підприємства, яка призначена для покриття непередбачених збитків чи втрат. По суті – це страховий фонд, який формують відповідно до чинного законодавства і статутних документів підприємства. Основним джерелом утворення фонду служить прибуток, який залишається у розпорядженні підприємства. Поряд із відрахуванням з прибутку акціонерні товариства можуть зарахувати у цей фонд емісійний доход, який виникає в них при продажу акцій за ціною, що перевищує їх номінальну вартість.

До джерел, прирівнених до власних коштів, належать: заборгованість учасникам підприємства з виплати їм доходів (дивідендів), доходів майбутніх періодів – доходи, які отримані в звітному році, але їх відносять до майбутніх звітних періодів (орендна плата, квартплата...), амортизаційний фонд, який залишається у розпорядженні підприємства.

Суму власних і прирівнених до них коштів за балансом визначають як різницю між джерелами власних і прирівнених до них коштів (підсумок першого розділу пасиву балансу) і сумою коштів, використаних для формування основних засобів і позаоборотних активів (підсумок першого розділу активу балансу).

Крім власних і прирівнених до них коштів, до джерел формування оборотних коштів належить кредиторська заборгованість, що охоплює заборгованість за товари, роботи і послуги, видані векселі, за авансами, а також кредити на оплату праці та ін., кредити банку.

За допомогою кредиту створюють найгнучкішу форму задоволення тимчасових потреб підприємства у додаткових коштах. Кредит, беручи участь у кругообігу оборотних капіталів підприємств на всіх його стадіях, виступає важливим чинником, що сприяє найекономнішому і найраціональнішому використанню коштів. Тому підприємства практично всіх галузей економіки активно використовують банківські кредити для забезпечення нормальних умов виробництва і реалізації продукції. Найбільше це стосується таких галузей, як промисловість, сільське господарство і торгівля, що є основними секторами економіки, котрі забезпечують виробництво і розподіл валового внутрішнього продукту та, відповідно, безперервність розширеного відтворення.

Банківський кредит пов'язаний із створенням доходів і нагромаджень, оскільки він нарівні з власними коштами підприємств обслуговує процес виробництва, де створюють додатковий продукт. Маючи можливість залучати в господарський оборот позичені кошти на доповнення до власних, підприємства можуть розширити виробництво, збільшити прибуток і підвищити

рентабельність. Крім того, кредит дозволяє скоротити витрати обігу, тому що забезпечує раціональніше та економніше використання фінансових ресурсів у цілому в господарстві країни, галузі, на окремому підприємстві.

Якщо б підприємства мали власні оборотні кошти в розмірах, що покривають усю суму затрат на виробництво продукції, то ці кошти після повернення до господарства в грошовій формі при реалізації продукції залишались би протягом тривалого періоду часу практично вільними. Їх лише поступово використовували б у процесі виробництва в міру виникнення додаткової потреби, що означало б нераціональне їх використання.

Разом з тим, було б помилкою стверджувати, що з підвищенням частки кредитних вкладень у формування оборотних коштів посилюються вплив кредиту на виробничо-фінансову діяльність підприємств та ефективне використання ними власних оборотних коштів. Насправді таке уявлення лише спрощує дійсний процес організації кредитних відносин банку з клієнтами.

Посилення ролі кредиту в сучасних умовах аж ніяк не означає, що він повинен витіснити інші джерела формування оборотних коштів і зайняти провідне місце. Навпаки, мову слід вести про комплексне формування оборотних коштів при збереженні основної ролі власних ресурсів. Найоптимальнішим варіантом є принцип раціонального поєднання власних джерел і кредитів банку у формуванні оборотних коштів підприємства.

В умовах ринкових відносин особливого значення набуває питання про оцінку структури джерел оборотних коштів. Таке положення пояснюється фінансовим ризиком, який виникає при укладенні договорів, угод і т.д. і, з іншого боку, ефективністю виробничо-господарської діяльності. Ризик виникає в тих випадках, коли зменшується частка власних коштів у джерелах формування. Зміна частки власних коштів орієнтується, в основному, на скорочення чи збільшення короткотермінових позик. Частка зовнішніх позик, кредитів і кредиторської заборгованості в загальних джерелах залежить від співвідношення процентних ставок за кредит і ставок на дивіденди. Якщо процентні ставки за кредит нижчі від ставок на дивіденди, то раціональніше для підприємства збільшувати залучені кошти, в тому числі кредиторську заборгованість. Якщо на ринку грошових коштів склалась обернена ситуація, тоді, відповідно, раціональніше використовувати власний капітал. На практиці оптимальним відношенням власного капіталу до залученого вважають 1:2. При цьому слід мати на увазі, що при перевищенні процентів за банківський кредит над показником середнього прибутку на 1 грн. поточних активів, підприємству стає вигідніше збільшувати власний капітал у джерелах формування оборотних коштів.